

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Затверджено
Вченою радою
Запорізького національного університету
протокол № 1 від 18 2022 р.
Голова Вченої ради, ректор

М. О. Фролов

TRAUMA STUDIES У СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОМУ
ДИСКУРСІ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кваліфікація: доктор філософії

Укладач:

Маклюк О.М., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин,
кандидат історичних наук

Погоджено:

Проректор з наукової роботи

Проректор з науково-педагогічної роботи

Зав. відділу аспірантури і докторантури

Г. М. Васильчук

Ю. О. Каганов

О. П. Єфіменкова

Запоріжжя 2022

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		Денна, вечірня, заочна форми навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань <u>03 – Гуманітарні науки</u>	вибіркова Цикл професійної підготовки
Змістових модулів – 2	Спеціальність 032 «Історія та археологія»	
Загальна кількість годин – 90		
	Освітньо-наукова програма « <u>Історія</u> »	Рік підготовки:
		2-й
	Рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий)	Лекції
		12
		Практичні/Семінарські/Лабораторні
		12
		Самостійна робота
		66
		Вид підсумкового контролю: залік

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою викладання ОК є ознайомлення здобувачів третього рівня вищої освіти із з основними підходами Trauma studies, що склалися в гуманітарних науках. Завданнями курсу є: розвиток навичок критичного аналізу сприйняття людьми минулого; аналіз застосування понять «травматична пам'ять/ травматичний досвід», «історична пам'ять» та їх впливу на формування уявлень щодо ролі минулого в сучасних соціальних та політичних процесах. Ключові поняття курсу: «суспільно-гуманітарний дискурс», «студії пам'яті», «колектива/ індивідуальна травма», «історична амнезія», «травматичний історичний досвід».

Основні **завдання** курсу: полягають у визначенні основних тенденцій становлення та розвитку, травматичного історичного дискурсу, «травматичних студій» в країнах Західної Європи та в Україні. Визначення

особливостей та перспектив розвитку напряму trauma studies в контексті сучасних міждисциплінарних досліджень. Дослідження понятійно-категоріального апарату.

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми аспіранти повинні досягти таких програмних **компетентностей** і **програмних результатів навчання**:

Програмні компетентності	
<i>для здобувачів 2021 року вступу за ОНП 2020-2021 р.</i>	
ЗК1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу нових та комплексних ідей
ЗК2	Здатність вчитися, оволодівати сучасними знаннями, застосовувати їх у практичних ситуаціях
ЗК3	Здатність до формування системного наукового світогляду та загального культурного кругозору
ЗК6	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу наукової інформації з різних джерел; використання інформаційно-комунікаційних технологій у дослідницькій та викладацькій діяльності
ЗК12	Здатність до представлення та обговорення результатів наукових досліджень українською та англійською мовами в усній та письмовій формах для вільного спілкування з вітчизняною та міжнародною академічною спільнотою, а також експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності
ЗК13	Здатність до міжособистісної взаємодії та комунікації; володіння технікою публічних виступів, риторики та аргументації
СК2	Здатність до засвоєння основних концепцій, розуміння теоретичних і практичних проблем, історії розвитку та сучасного стану наукових знань за спеціальністю Історія, оволодіння термінологією з досліджуваного наукового напряму
СК7	Здатність до розкриття пізнавального потенціалу таких наукових напрямів, як культурно-історична антропологія, мікроісторія, історія повсякденності, усна історія, психоісторія, кліометрія та ін.
СК8	Здатність до творчого індивідуального пошуку за обраним науковим напрямом історичного дослідження
<i>для здобувачів 2022 року вступу за ОНП 2022 р.</i>	
ЗК1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу
ЗК2	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел
ЗК5	Здатність до критичного мислення
ЗК10	Здатність розв'язувати комплексні проблеми історії на основі

	системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності
ЗК11	Здатність до міжособистісної взаємодії та комунікації; володіння технікою публічних виступів, риторики та аргументації
СК1	Здатність до розуміння основних концепцій, історичних витоків, сучасного стану та тенденції розвитку історичної науки; оволодіння термінологією з досліджуваного наукового напрямку
СК2	Здатність здійснювати планування та виконання оригінальних досліджень, досягати наукових результатів, які створюють нові знання як в предметній області, так і в міждисциплінарних напрямках, і можуть бути опубліковані у провідних вітчизняних та міжнародних наукових виданнях з галузі гуманітарних наук та суміжних галузей
СК10	Здатність до розкриття пізнавального потенціалу таких наукових напрямів, як культурно-історична антропологія, мікроісторія, історія повсякденності, усна історія, психоісторія, кліометрія та ін.
Програмні результати навчання	
<i>для здобувачів 2021 року вступу за ОНП 2020-2021 р.</i>	
ПРН 1	Демонструвати системний науковий світогляд та загальний культурний кругозір; володіти техніками і технологіями критичного мислення.
ПРН6	Використовувати методи і способи ефективної комунікації та міжособистісної взаємодії в академічному середовищі.
ПРН7	Оволодівати сучасними знаннями та застосовувати їх у практичній діяльності; здійснювати абстрактний аналіз, оцінку і синтез нових та комплексних ідей; демонструвати відданість їх розвитку у передових контекстах професійної та наукової діяльності.
ПРН11	Здійснювати пошук, оброблення та аналіз наукової інформації, її систематизацію та узагальнення; використовувати інформаційно-комунікаційні технології у дослідницькій та викладацькій діяльності.
ПРН13	Вільно спілкуватися з питань, що стосуються сфери наукових та експертних знань, з колегами, широкою науковою спільнотою (у тому числі міжнародною), суспільством у цілому; демонструвати навички публічних виступів, аргументації та риторики.
ПРН14	Використовувати академічну українську та англійську мови у професійній діяльності та наукових дослідженнях, усній та письмовій презентації їх результатів
ПРН18	Знати та розуміти основні принципи і правила, які складають

	семантичну основу сучасного осмислення загальних питань історичного пізнання
ПРН19	Знати зміст основних категорій і принципів, історію розвитку та сучасний стан наукових знань за спеціальністю Історія
ПРН20	Володіти науковою мовою високого теоретичного узагальнення, вміти здійснювати аксіологічний аналіз наукових текстів
ПРН21	Вміти формулювати актуальність, мету та завдання історичного дослідження, а також здійснювати інтерпретацію методологічних засад того чи іншого історичного твору
ПРН24	Вміти використовувати пізнавальний потенціал таких наукових напрямів, як культурно-історична антропологія, мікроісторія, історія повсякденності, усна історія, психоісторія, кліометрія та ін.
<i>для здобувачів 2022 року вступу за ОНП 2022 р.</i>	
ПРН1	Мати передові концептуальні та методологічні знання з предметної області та на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні останніх світових досягнень з відповідного напрямку, отримання нових знань та/або здійснення інновацій
ПРН4	Формулювати і перевіряти гіпотези; використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема, результати теоретичного аналізу, прикладних досліджень, наявні літературні дані; аналізувати досліджувану проблему з урахуванням широкого інтелектуального та соціокультурного контекстів
ПРН6	Вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми історії державною та іноземною мовами; оприлюднювати результати досліджень у наукових публікаціях у провідних вітчизняних та міжнародних наукових виданнях з дотриманням правил академічного письма; здійснювати ефективну міжособистісну комунікацію; демонструвати навички публічних виступів, аргументації та риторики
ПРН7	Критично аналізувати та узагальнювати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті всього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної наукової проблеми, визначати перспективи подальших наукових розвідок
ПРН8	Демонструвати системний науковий світогляд та загальний культурний кругозір; володіти техніками і технологіями критичного мислення; дотримуватися принципів академічної доброчесності та професійної етики; забезпечувати безперервний саморозвиток та самовдосконалення протягом життя

ПРН11	Володіти науковою мовою високого теоретичного узагальнення, вміти здійснювати аксіологічний аналіз наукових текстів
ПРН13	Вміти використовувати пізнавальний потенціал таких наукових напрямів, як культурно-історична антропологія, мікроісторія, історія повсякденності, усна історія, психоісторія, кліометрія та ін.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Західні та вітчизняні дослідження колективної/індивідуальної історичної травми у соціально-гуманітарних науках

Тема 1. Концептуальні засади аналізу травми. Як індивіди/спільноти пам'ятають травматичні події.

Що є «травмою»? Ознаки травми. Травма як фіксація в минулому. Аналітика травми. Trauma studies. Кореляція понять – «колективна травма», «історична травма, «трансгенераційна травма», національна травма, культурна (або культуральна) травма, інформаційна травма. Вибірковість пригадування і забування. Співвіднесеність індивідуальних та колективних травм про минуле. Розширення сфери застосування психоаналітичних категорій, зміщення акценту з особистісного на колективне. Форми травм (бідність, расизм, політичні репресії, війни, катастрофи та їх наслідки). Концептуальні засади аналізу травми. Родинна/групова травма та пам'ять. Механізми передачі пам'яті про травму з покоління в покоління. Форми та методи роботи з посттравматичними стресовими розладами в масштабах великих соціальних груп. Дослідження соціальних практик подолання історичної травми.

Тема 2. Особливості поняття «травма» в рамках різних концепцій.

Ставлення до минулого: теорія та методологія аналізу. «Колективна травма» / «травматичний досвід» (А. Руткевич). Трансгенераційність невідреагованої травми. Теорія поколінь. Культурна (або культуральна) травма (П. Штомпка) Травма як основа колективної ідентичності. Співвідношення понять пам'ять та історія; колективна пам'ять та соціальна пам'ять: історична пам'ять, історична свідомість та історія. Oral History як дослідницький метод. Дослідження особистих спогадів - глибинні інтерв'ю біографічного характеру. Біографічний метод (Ф. Шюце, Г. Розенталь).

Змістовий модуль 2. «Trauma / trauma studies» у політичному, освітньому та культурному просторі

Тема 3. «Історична травма» та «історична пам'ять» у політичному просторі

«Історична травма», «історична пам'ять». Історична травма у політичному просторі. Інформаційна травматизація. «Політика пам'яті»:

інституції, які контролюють «пам'ять», інструменти і механізми контролю, експертні співтовариства. Використання минулого: аналіз символічної боротьби навколо образів минулого. Роль місць (конструювання) соціальної пам'яті (музеї, монументи, цвинтарі, коммеморативні ритуали тощо) у подоланні колективної травми. «Меморіальні баталії». Меморіальне законодавство: зарубіжний та вітчизняний вимір. Актуалізація ставлення до історичної травми в сучасному європейському/українському суспільстві: політизація та позаполітичні прочитання.

Тема 4. «Історична травма» та «історична пам'ять» у освітньому просторі

Інформаційна травматизація. Форми коммеморації. Підручник історії: інтерпретація травми.

Тема 5. «Історична травма» та «історична пам'ять» у культурному просторі. Простір культурної пам'яті. Медійні репрезентації травми: вплив на суспільство. Репрезентації травми у світової кінематографії.

Тема 6. Сучасна російсько-українська війна. Травматичний досвід. Як повномасштабна війна змінила українців/ світ? Як подолати суспільству травму війни? Як зміниться українське суспільство після Перемоги?

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	усього	у тому числі				
		л	практ	сам.роб.		
1	2	3	4	5		
Змістовий модуль 1. Західні дослідження колективної/індивідуальної травми у соціально-гуманітарних науках						
<i>Тема 1. Що є «травмою»? Ознаки травми. Травма як фіксація в минулому. Аналітика травми. Trauma studies. Концептуальні засади аналізу травми.</i>		4			11	

Тема 2. Кореляція понять – «колективна травма», «історична травма», «трансгенерційна травма», національна травма, культурна (або культуральна) травма, інформаційна травма. Вибірковість пригадування і забування.		4				11	
Тема 3. «Історична травма» та «історична пам'ять». «Політика пам'яті». Інституції, що контролюють «пам'ять». Інструменти і механізми контролю.		4				11	
Разом за розділом 1	45	12				33	
1							
Змістовий модуль 2. «Trauma / trauma studies» у політичному, освітньому та культурному просторі							
Тема 4 . «Історична			4			11	

травма» та «історична пам'ять» у освітньому просторі Форми коммеморації. Підручник історії: інтерпретація травми.						
<i>Тема 5 .</i> «Історична травма» та «історична пам'ять» у культурному просторі Простір культурної пам'яті. Медійні репрезентації травми: вплив на суспільство. Репрезентації травми у світової кінематографії.			4		11	
<i>Тема 6.</i> Сучасна російсько- українська війна. Травматичний досвід.			4		11	
Разом за розділом 2	45		12		33	
Усього годин	90	12	12		66	

5. Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1 Що є «травмою»? Ознаки травми. Травма як	4

	фіксація в минулому. Аналітика травми. Trauma studies. Концептуальні засади аналізу травми.	
2	<i>Тема 2.</i> Кореляція понять – «колективна травма», «історична травма, «трансгенерційна травма», національна травма, культурна (або культуральна) травма, інформаційна травма. Вибірковість пригадування і забування.	4
3	<i>Тема 3.</i> «Історична травма» та «історична пам'ять». «Політика пам'яті». Інституції, що контролюють «пам'ять». Інструменти і механізми контролю.	4
4	Всього	12

6. Теми семінарських (практичних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	<i>Тема 4 .</i> «Історична травма» та «історична пам'ять» у освітньому просторі Форми комеморації. Підручник історії: інтерпретація травми.	4
2.	<i>Тема 5 .</i> «Історична травма» та «історична пам'ять» у культурному просторі Простір культурної пам'яті. Медійні репрезентації травми: вплив на суспільство. Репрезентації травми у світової кінематографії.	4
3.	<i>Тема 6.</i> Сучасна російсько-українська війна. Травматичний досвід.	4
5	Всього	12

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Творче завдання у межах теми дисертації, що корелюється з підходами trauma studies	66

8. ВИДИ КОНТРОЛЮ І СИСТЕМА НАКОПИЧЕННЯ БАЛІВ

9. Види контролю і система накопичення балів

ОК «Trauma studies у соціально-гуманітарному дискурсе» розбите на 2 частини, які відповідають двом атестаціям (1 частина - перша атестація, 2– друга атестація). Кожна атестація має ряд поточних контрольних. За кожний вид поточного контролю освіти отримує бальні оцінки, які сумуються в межах першої чи другої атестації і складають загальну оцінку за поточний контроль. Одержання аспірантом мінімальної бальної оцінки за кожен з двох атестацій є обов'язковою умовою його допуску до заліку з ОК.

Для допуску до складання заліку аспірант повинен набрати протягом семестру мінімум *35 балів*.

№ змістового модуля	Вид контролю	Кіл-ть балів
ПОТОЧНИЙ		
1	<i>Доповідь (семінар-практичне заняття 1,2,3) (max 10 балів)</i>	30
2	<i>Дискусія: (лекція 1,2, 3) (max 10 балів) Самостійна робота: (За темою дисертаційного дослідження)</i>	30
	<i>Загалом за поточним контролем</i>	60
ПІДСУМКОВИЙ		
	Залік. Презентація та захист проекту.	40
	Разом:	100

Поточний контроль передбачає:

- практичні завдання з кожного модуля у відповідні аудиторні години (семінарські заняття);
- самостійне опрацювання монографічної та періодичної літератури, підготовка за її результатами наукової доповіді (бажано за проблемою що корелюється з ОК та темою дисертаційного дослідження);
- захист групового проекту;

Залік

- Залік проводиться у формі захисту групового/індивідуального дослідницького проекту та оцінюється у 40 балів:

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль знань		Залік/ Проект	Сума
Контрольний модуль 1	Контрольний модуль 2	40	100
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2		
30	30		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ЗА ШКАЛОЮ ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)	Зараховано
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)	
C	75 – 84 (добре)		
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)	
E	60 – 69 (достатньо)		
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)	Не зараховано
F	1 – 34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)		

9. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА

Модуль 1

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2012. 440 с.

2. Горноста́й П. П. Колективна травма та групова ідентичність. Психологічні перспективи. Спеціальний випуск: Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп. Т. 2. Проблема цілісності суспільства, групи та особистості. Київ, 2012. С. 89–95.

3. Горноста́й П. П. Колективна травма як проблема соціальної та політичної психології. *Проблеми політичної психології* Вип. 7 (21). С. 54-68.

4. Киридон А.М. Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці: історія становлення *Український історичний журнал*. 2017. № 4. С. 150. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2017_4_11

5. Маклюк О.М. Історична пам'ять та політика пам'яті в умовах трансформації Центрально-Східної Європи. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. Випуск XXX. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. С.223-232.

Модуль 2.

6. Винайдення традиції / За ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера. Київ, 2005.

7. Горноста́й П. П. Колективна травма як проблема соціальної та політичної психології. *Проблеми політичної психології* Вип. 7 (21).

8. Єсельчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. Київ, 2008.

9. Історичні пошуки ідентичності: українсько-німецький колоквиум / Р. Козеллек, Ю.Шеррер, К. Сігов. Київ, 2004.

10. Кісь О. Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор. У пошуках власного голосу: Усна історія як теорія, метод та джерело. Харків: ПП «ТОРГСІН ПЛЮС», 2010. С. 171–191.

11. Коннертон П. Як пам'ятають суспільства. Київ, 2004.

12. Маклюк О.М. Дискурс минулого як інструмент пропаганди в умовах російсько-української війни. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародні відносини: Україна і світ в умовах воєнних викликів» (30 червня 2022 року)*. Сумми, 2022. С.88-92.

13. Мінаков М. Держава проти країни. *Критика* 2007 № 11. URL: http://krytyka.kiev.ua/articles/s.2_11_2007.html

14. Міхеєва О.К. Організоване забуття та феномен пригадування (на прикладі пам'ятників Донецька) *Критика*. – 9 (107), вересень 2006.

15. Огієнко В. І. Культурна травма у сучасній зарубіжній історіографії: концепт та метод. Національна та історична пам'ять. 2011. Вип. 1. С. 148–160.

16. Папаш О. Колективна травма в ігровому кіно: випадок одиначної репрезентації («Голод-33»). Наукові записки НаУКМА. Теорія та ІСТОРИЧНІ І ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ. СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК 96 історія культури. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2011. Т. 114. С. 73–78
17. Суший О. Проблема колективної травми в українському соціумі та пошук стратегій її опанування. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2014. Вип. 6 (74). С. 18–32.
18. Bell D. *Memory Trauma and World Politics. Reflections on the Relationship Between Past and Present.* Palgrave Macmillan, 2006. 296 p.
19. Caruth C. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History.* Baltimore: John Hopkins UP, 1996. 168 p
20. Eyerman R. *Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity.* Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 302 p
21. Kansteiner W. Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies. *History and Theory.* Vol. 41, №. 2 (May 2002). P. 179-197.
22. Kansteiner W. Funding Meaning in Memory: A methodological Critique of Collective Memory Studies. *History and Theory.* V. 41. №2 (2002). P. 179-197.
23. Maier Ch. S. A Surfeit of Memory? Reflections on History, Melancholy and Denial. *History and Memory* № 5 (1993). P.136-152.
24. Olic J.K. Robbins J. Social Memory Studies: From “Collective Memory” to the Historical Sociology of Mnemonic Practices . *Annual Review of Sociology.* Vol. 24 (1998). P.105-140;
25. Meek A. *Trauma and Media. Theories, Histories and Images.* London: Routledge, 2009. 232 p.
26. Spiegel G. Memory and History: Liturgical Time and Historical Time. *History and Theory.* 2002, Vol. 41(2)
27. Zerubavel, Y. *Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition.* Chicago: University of Chicago Press, 1995
28. Felman Sh., Laub D. *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History.* London – New York, 1992. P. 1.
29. Neal A. G. *National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century.* Armonk, N.Y. M.E. Sharpe, 1998. 224 p.
30. Prager J. *Presenting the Past: Psychoanalysis and the Sociology of Misremembering.* Harvard: Harvard University Press, 1998. 272 p.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Лепський М. А. Соціальна травма як стиль життя у постконфліктній країні. *Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: політика подолання травми в процесі миротворення* : матеріали XI Міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 12 березня 2021 р.) / голов. ред. І. О. Кудінов. Запоріжжя, 2021. С. 4–7. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi65/0048120.pdf>.
2. Маклюк О. М. Ритуалізація колективної травми в об'єктах історико-культурного туризму. Актуальні проблеми міжнародних відносин та міжнародного права: матеріали Всеукраїнської наук. онлайн-конф. з міжнародною участю, м. Київ, 29 жовтня 2020 р. / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ: / Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. С. 69-73. URL: <http://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/5946/document.pdf>.
3. Маклюк О.М. Друга світова війна у рецепції українських студентів: досвід реалізації модулю Жана Моне «Політика пам'яті: європейський досвід Для примирення в Україні» *Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій*: (співавтор Тупахіна О.) 2021 №1 С. 155-164 URL: <http://yearlybook-aprei.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/Ukrayinskyj-SHHorichnyk-z-YEvropejskyh-Integracijnyh-Studij-VI-Kyuyiv-2021.pdf>
4. Найдьонова Л.А. Історична травма спільноти: як нащадкам пам'ятати трагічне? URL: http://lib.iitta.gov.ua/707323/1/NaydonovaLA_st_2011_2.pdf
5. Портнов А. Інститут національної пам'яті в Польщі та Україні. Спроба порівняння URL: https://zaxid.net/institut_natsionalnoyi_pamyati_v_polshhi_ta_ukrayini_sproba_porivnyannya_n12466.
6. Расевич В. Ще раз про політику пам'яті URL: https://zaxid.net/shhe_raz_pro_politiku_pamyati_n109797.
7. Сергацкова К. Пропаганда чи інформаційна політика? На що підуть понад 150 додаткових мільйонів з бюджету-2017 URL: <https://hromadske.ua/posts/propahanda-chy-informatsiina-polityka-na-shcho-pidut-ponad-150-dodatkovykh-milioniv-z-biudzhetu-2017>.
8. Семиліт М. В. Концепція життєвого шляху у контексті теорії колективної травми URL: <http://forum.onu.edu.ua/index.php?topic=5057.0>
9. Спецпроект «Українська друга світова» URL: <http://www.wv2.memory.gov.ua>.

10. Стасюк О. Український Голодомор–геноцид 1932–1933 рр. як новий наратив і колективна травма Європи. *Гілея: науковий вісник*. 2019. № 142(1) (3). С. 78–81. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi54/gileya2019v142n1/78.pdf>.

11. Степанков В. Кастрація національної історичної пам'яті, або що передбачає проект нової концепції викладання історії України в школі. *Мандрівець*. 2011. № 3. С. 4–12.

12. Стеценко С. В. Політичні перспективи історичної пам'яті. *Держава і право*. 2021. № 89. С. 214–220. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/2020/scachano/DP/DP2021v89/214.pdf>.

13. Ятченко В. Ф. Соціальна травма в філософському й соціологічному знанні. *Гілея: науковий вісник*. 2019. № 145(2) (6). С. 183–186. URL:

<http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi54/gileya2019v145n2/183.pdf>

14. Ятченко В. Ф., Олійник О. В. Соціальна травма і проблема ідентичності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 31. С. 79–83. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/2021/APFC/APFC2021n31/79.pdf>.